

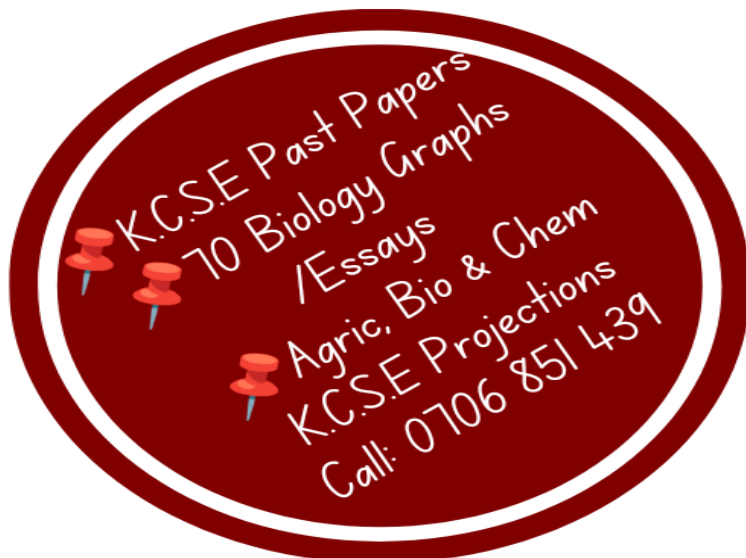
FORM ONE KISWAHILI UPDATED NOTES

Prefer Calling Amobi Group of Examiners @

0743 333 000 or 0706 851 439

For F1-F4 All Subjects Notes

**CALL AMOBI GROUP OF EXAMINERS @
0743 333 000 OR 0706 851 439 TO
ACQUIRE :**

STADI ZA LUGHA

Katika Kiswahili kuna sauti mbili ambazo ni

✓ Konsonanti

✓ Irabu

Ilikueleza sifa za konsonanti tunazingatia:

a) Hewa inayotoka mapafuni huzuiliwa wapi?

b) Sauti hizo ni ghuna au si ghuna(sauti ambazo zinamrindimo au kulegea katika koo)

c) Hewa hiyo inapatikana kinywani au puani.

Sehemu za kutamkia sauti na ambako hewa huzuiliwa

i.Menoni (sauti: th, dh)

ii.Midomoni(sauti: p,b,m,w)

iii.Ufizi(sauti: s, z,t,d,n,l,r.)

iv.Kaakaa laini(sauti: k,g,gh,ng)

v. Kaakaa gumu (sauti: y,s,ny,ch,j)

Kuina ina mbalimbali za konsonanti

Nazali: ni sauti ambazo zinapotamkwa kaakaa laini huzuia hewa isipite kinywanina badalla yake hewa hupiti puani. Mifano ya sauti hizi ni m, n, ny na ng' sauti hizisi ghuna.

Kitambaza: hii ni sauti ambapokutamkwa kwake ncha ya ulimi hugongagonga kwenye ufizi na hewa hupitia katikati. Sauti hii ni r.

Kitambaza: sauti hii inapotamkwa ulimi hugotagota kwenye ufizi na hewa hupitia pembeni mwa ulimi huo. Sauti hii ni l

Vipasuo: zinapotamkwa hewa hutoka mapafuni, husukumwa nje kwa nguvu na huzuiwa kabisa kabla ya kuachiliwa kwa ghalfa kwa namna ya' kipasuo' Sauti hizi ni p,b,t,d,g,k.

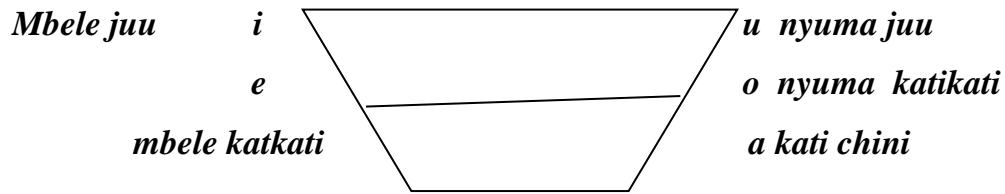
Vikwamizo/ vikwaruza : zinapotamkwa ala za kutamkia hukaribiana kama zinazogusana kisha hewa hupita kwa mkwaruzo Fulani. Mfano gh, h,z,s,dh,th,v,f

Vipasuo-kwamizo: zinapotamkwa hewa huzuiliwa na kuachiliwa kana kwamba inakwamizwa.(inaachiliwa kama ilivyo kwa vikwamizo) sauti hii ni ch.

Viyeyusho/ nusu-irabu : hewa huzuililiwa kama inavyotokea kwa vikwamizo lakini sio huru kama ilivyo katika irabu, ndio maana ni nusu irabu. W, y

Sifa kuu za irabu/vokali.

Hizi ni sauti ambapo zinapotamkwa sehemu za kutamkia huwa wazi, hewa haizuiliwi wakati wa kutamka kwake, hii ni tofauti na konsonanti ambapo hewa huzuiliwa. Vokali huwa tano tu *a, e, I, o, u.*

SIFA ZA IRABU

a) mkao wa mdomo: irabu hutamkwa ikiwa midomo imetandazwa au imevirigwa.

mkao wa mviringo : (*o, u*)

mkao wa mtandazo: (*a, I, e*)

b) mwinuko wa ulimi : huwa ni aina tatu

mwinuko wa chini : ulimi huwa umeinuka kidogo sana, huwa umelala chini kwenye upande wa chini wa kinywa sauti ya [a]

nusu chini: ulimi huwa haupo chini lakini upo karibu sana na chini [e, o]

juu: ulimi huinuka juu zaidi kwenye kinywa suati hii ni (*i u*)

c) mahali pa kutamkia

mbele ya ulimi [*e i*)

katikati ya ulimi (*a*)

nyuma ya ulimi (*o, u*)

Eleza tofauti kuu baina ya jozi za sauti zifuatazo

P, b (b) k, g (c) m, n (d) t, d.

andika sifa za kutambulisha sauti hizi

k, h,, j, gh, ny.

MADA: SILABI TATANISHI

Silabi ni tamko kamili katika neno. Ni kipashio cha matamshi katika lugha maalum. kuna aina tatu kuu za silabi katika Kiswahili

Silabi ambazo huwa ni sauti moja tu, silabi hizi aghalabu huwa sauti zote za irabu kwa mfano (a –a/o, e-e/mbe I –i/mba , o-o/sha , u-u/kiwa. Silabi hizi hupatikana pia katika konsonanti k.m m-tu , s-s/tarehe.

Silabi za sauti zilizo shikana k.m bi/na/da/mu , ka/la/mu.

Silabi za konsonati kadhaa na irabu zilizo ambatana k.m nywe/sha, ma/chew/o.

Kuna makosa ambayo hutokea katika kutamka kwa watu , makosa haya huweza kutatanisha watu.

Makosa haya hutokea zaidi katika matamshi ya silabi zenye sauti za nusu irabu . w, y, h

{h} ---h/aina—(kosa) aina(sahihi) kuongeza sauti/silabi

{h} a/pa –ha/pa kudondosha silabi

Makosa haya hutokea pia katika silabi zinazo husu sauti ya ving'ong'o /m/

/m/ (sauti) mu/tu (kosa) mtu (sahihi)

Makosa mengine pia hutokea katika maneno yalio kopwa kutoka lugha nyingine na kutoholewa

A/pi/ri/ri (kosa) A /pri/li.

Makosa mengine ni ambapo vokali hudondoshwa katika maneno yaliyo kopwa

k.m ru/hsa (kosa) ,ru/hu/sa

ra/tba (kosa) , ra/ti/ba.

Eleza tofauti ya shadda (mkazo) na kiimbo

Shadda ni nguvu inayosikaka wakati wa kutamka silabi. Kuna silabi ambazo hutiliwa mkazo na zingine hazitiliw, katika Kiswahili, mkazo mkazo huwekwa kwenye silabi ya pili kutoka mwisho wa neno.

Mfano ‘ amka, ende’lea

Shadda hutumika kutofauti maana tofauti ya meneno ya Kiswahili. Mfano

Bara’bara(baraste, njia kuu)

Ba’rabara(vyema, shwari)

Wala’kini(hata hivyo)

Wa’lakini(udhaifu)

Yapo maneno ya kigeni haswa ya kiarabu ambapo mkazo huwekwa sehemu tofauti.

Ta’fadhali

‘ahadi

Kiimbo: ni kupanda na kushuka kwa sauti wakati wa utankaji wa maneno katika sentensi.

Kinachotiliwa maanani sana ni toni katika utamkaji, hii hutegemea dhamira ya usemi. Kwa mfano toni ya amri ni tofauti na ya kuongea kwa kawaida, au ile ya mshangao.

Katika sentensi au matamshi ya maswali au mshangao toni hupanda ilhali sentensi au kauli ikiwa ya amri au ya kawaida toni hushuka.

Mfano

Mama ameenda.(sentensi kauli/ taarifa) kiimbo kinashuka Mama ameenda! (mshangao) hisia kubwa hutumika kuonyesha hali ya kushangaa kiimbo hupanda
Mama ameenda (swali) kiimbo hupanda.

MOFIMU

Ni kipashio kidogo sana cha tamko kilicho na maana.

Sifa za mofimu

- huweza kuwa neno zima, mzizi wa neno au kiambishi.
- Ndiyo inayobeba maana ya kimsingi ya neno. Huwakilisha maana
- Haiwezi kugawika zaidi
- Mofimu za viambishi huliongezea neno maana ya ziada, ile ya kimsingi inabaki.

Zinapo aina mbili kuu za mofimu

Mofimu huru: ni aina ya mofimu inayojisimamia hujitegemea peke yake kama neno. Huleta maana bila kutegemea viambishi vyovyote. Mofimu huru huwa aina za maneno kama nomino, vitenzi, vihisishi, vielezi, viunganishi n.k,

Mofimu tegemezi: ni mofimu ambazo hazijitegemei, hazijisimamii peke yake, hadi viongezewe viambishi ndiposa iweze kutoa maana kamili. Mifano a-li-m-ku-ji-a, tu-li-pig-a-na.

Viambishini mofimu zinazo ambishwa kwenye mzizi wa itenzi au neno ilikukamilisha kimaana.kuna viambishi aina mbili

Viambishi awali ambavyo huambishwa kabla ya mzizi wa kitenzi.mfano
a-li-tu –tembe-lea, a-na-ye-jenga.

Viambishi tamati huwa baada ya mzizi wa kitenzi. Mfano a-li-wa-pig-i-a, a-wa-chek-e-le-a-o

Mzizi ni sehemu ya neno ambayo haibadiliki kamwe na ndiyo inayo beba maana ya neno husika. Ilikutambua mzizi wa kitenzi ni vyema uandike mnyambuliko wa neno husika na uangalia ni neno ipi inayobaki vivyo hivyo katika maneno yote.

INCOMPLETE NOTES

This Forms a Sample From The Original Notes

*Prefer Calling Amobi Group of Examiners @
0743 333 000 or 0706 851 439
For F1-F4 All Subjects Complete Notes*

VITENZI (T)

Ni viarifa au maneno yanayotumiwa kuonyesha vitendo vinavyofanywa. vitenzi huwa na maana mbalimbali kulingana mnyambuliko wake. Kuna ina mbalimbali za vitenzi

VITENZI HALISI

Vi vitenzi vinavyo elezea matukio yanayofanyika, yatakayofanyika, yaliyofanyika, yatakayofanyika kwa nomino au jina k.m kulia kucheza kuimba. Vitenzi halisi vinaweza kutumiwa zaidi ya moja katika sentensi.

Kwa mfano

Rais amewasili nchini.

Mama anawalisha mifugo wake.

VITENZI VIKUU

Ni aina ya vitenzi halisi. Huwa na ujumbe mkuu katika sentensi. Hutokea cha pili katika sentensi iwapo kuna vitenzi viwili katika sentensi.

kwa mfano

Askari wa jiji walikuwa wakiwachapa wachuuzi kiholela

VITENZI VIS Aidizi TS

Hutumika na vitenzi vikuu au halisi katika sentensi ilikukamilisha jambo. Hutokea cha kwanza katika sentensi na kufuatwa na kitenzi halisi au kikuu, ilikuonyesha wakati kama ujao, uliopita ambapo kitendo kimefanyika.

Kwa mfano

Wanamichezo watakuwa wakipewa fidia na serikali.

Mtoto alikuwa akicheza na paka.

VITENZI SAMBAMBA

Ni vitenzi vinavyotokea kwa pamoja katika sentensi ilikutoa ujumbee kamili. Vitenzi vikuu vikitoke pamoja na vitenzi visaidizi kwa mfulilizo basi huitwa vitenzi sambamba.

Kwa mfano

Mtoto alikuwa akicheza na paka.

Baba alikwisha tambua alikuwa mkaidi.

VITENZI VISHIRIKISHI (S)

Ni vitenzi vinavyohitaji vijalizo ilikukamilisha uarifa wao kimaana. vitenzi hivi huonyesha hali au tabia Fulani ya kitu au mtu isiyokuwepo. Vitenzi hivi huwa vya aina mbili vishikishi vikamilifu

Huchukuwa viambishi vinavyowakilisha nafsi, ngeli, wakati, au hali timilifu k.m ‘ngali’ kuwa’

Mifano

Mtama ule ungali nkwenye jua.

Wanafunzi wamekuwa na mitihani wiki hii.

VITENZI VISHIRIKISHI VIPUNGUFU

Vitenzi vya aina hii havichukui viambishi vya wakati au ujao, hata hivyo huchukuwa viambishi vya nafsi au nafsi. Hivi ni ni, si ndi-, u, na li

Mifano katika sentensi

Kaka yu mtanashati.

Yeye ni mefu

VIWAKILISHI.

Ni maneno yanayowakilisha nomino katika miktadha mbali mbali. Hufanya kazi ya jina katika sentensi , pia huitwa vibadala .kuna aina mbalimbali ya viwakilishi.

VIWAKILISHI NAFSI HURU

Ni vile vinavyotumiwa kuonyesha umoja nawingi wa nafsi tatu za viumbe hai katika ngeli ya A-WA Mimi , wewe ,sisi, yeye,wao, nyinyi.

VIWAKILISHI NAFSI TEGEMEZI

Ni viambishi ngeli vya A-WA vinavyoambatanishwa na vitenzi, huwakilisha nafsi ya tatu. K.m Wa watimba, mimi nitaimba.

VIWAKILISHI VIMILIKISHI

Huonyesha umilikaji wa nomino.

Mifano

Wangu ameenda

Wetu amewasili

VIWAKILISHI VIULIZI

Haya ni maswali yanayo wakilisha nomino.

Kwa mfano

Nani amefariki?

Wapi ni pake?

Ni yupi aliye na dosari?

Viwakilishi vya idadi

Hutaja idadi ya nomino.

Mifano

Wengi wameenda

Mmoja ni wake.

Wachache wataadhibiwa.

VIWALKISHI VIONYESHI

Husimamia nomino kuonyesha umbali au ukaribu uliko baina ya vitu viwili au zaidi.

Mifano

Yule ni mamake

Haya yatajadiliwa

Huo unatisha.

VIWAKILISHI VISISITIZI.

Mifano wawahawa ndio wezi waliotuingilia

Kilekile kimevunjika.

VIWAKILISHI VYA ‘A’ UNGANIFU

Huundwa kwa matumizi ya kihusishi -a- unganifu ilimkusimamia nomino.

Mifano.

Wa sita amewasili(wakimbiaji)

Wa shamba(jogoo)

VIWAKILISHI VYA SIFA

Viwakilishi hivi huwakilisha tabia ya nomino .

Mifano

Mbaya aliuwawa(mzee)

Mrembo alitekwa nyara(binti)

VIWAKILISHI VIREJESHI

Hutokea pale ambapo amba- inasimama badala ya nomino

Mifano

Ambaye ameaga(fidel)

Ambayo haipendezi(chai)

VIWAKILISHI VYA PEKEE

Huchukuwa maumbo mbalimbali kutegemea jinsi inavyotumika. Kwa mfano

-ote (wote) wote waenda

-enye (mwenye) mwenye kuiba ni Yule)

o-te(zenyewe) zenyewe zmeoza.

-ingine(jingine) jingine ndilo hillo.

-ingineo (mengineo) mengineo yataliwa

INCOMPLETE NOTES

This Forms a Sample From The Original Notes

Prefer Calling Amobi Group of Examiners @

0743 333 000 or 0706 851 439

For FI-F4 All Subjects Complete Notes

Ni nini tofauti ya kinyume na kukanusha?

KINYUME

Ni hali ya kupinga kwa mawazo , jambo au maana husika.

Hali ya vinyume hujidhihirisha katika kategoria tofauti tofauti kwa mfano

Vinyume vya vivumishi

-baya	-zuri
-fupi	-refu
-eupe	-eusi

Vivyume vya nomino

Mjinga	mwerevu
Njaa	shibe
Laana	Baraka
Kitwanamjakazi	

Vinyume vya vitenzi

Vinyume vya hali ya kutendua

Tega	tegua
Bandika	bandua
Ziba	zibua

Vinyume vya maneno yanayo kinzana

Simama keti

Tembea kimbia

Toka rudi

Fukuza karibisha.

Zingatia

Iwapo vitenzivimefuatana vitenzi sambamba, basi kitenzi cha kwanza ambacho ni kitenzi kisaidizi ndicho hukanushwa.

Kwa mfano

Mama alikuwa akiwatayarishia watoto chakula

Jawabu; mama hakuwa akiwatayarishia watoto chakula.

Huku ukitoa mifano mwafaka, tofautisha dhana zinazofuata

Vitate

Visawe

Vitawe

Vitate

Ni maneno yanyo karibiana kimatamshi lakini yana maana tofauti sana.

Mfano

Anwani –kichwa, maelezo ya sanduku la barua

Anuwai—aina tofauti tofauti

Karibia—kusongea au nusura

Karipia—kuzomea , fokea

Bacha – tundu lililoko ukutani

Pacha—vitu viwili vinavyo fanana ambavyo hutokea kwa pamoja, watoto wanao tokana kwa mimba moja.

Vitawe

Menono yenye maana zaidi ya moja, pia huitwa polisemia.

Kaa—aina ya mnyama wa majini, kuketi kitako , kuni ilioungua.

Chache—haribika kwa chakula au chochote kile,kuwa na hasira, chafuka kwa bahari, ongezeka.

Visawe

Ni maneno yenye maana sawa . Pia huitwa ashibahi.

Pesa, fedha ,njenje, ngwenje,

Mtu, insi, binadamu,mja, mahuluki.

Heshima, nidhamu, adabu,fahari utukufu, taadhima.

Barabara baraste njia kuu.

UAKIFISHAJI

Ni hali inayoshughulikia alama zinazotumiwa kisarufi,huleta maana ipasavyo, kurahisisha usomaji ,
kuongea na hivyo neon au sentensi kufahamika vyema.

Je, matumizi ya alama za uakifishaji ni zipi?

Nukta/kitone/kituo .

Hutumiwa kuonyesha:

- a) Maneno yaliofupishwa. Mfano Dkt. Mhe. S.L,P(sanduku la posta.)
- b) Hutumiwa mwisho wa sentensi, kuonyesha hoja imekamilika.
- c) Mgao wa pesa. Mfano 70.30, (shilingi sabini nukta na senti thelathini), 3.06(shilingi tatu na senti sita)
- d) Hutumika kuandika tarehe, ambapo hutenganisha siku, mwezi na mwaka. Mfano 12.4.2016.

Herufi kubwa H

Hutumika :

- a) Mwanzoni mwa sentensi.
- b) Baada ya nukta au alama y a mshangao au kiulizio..hii huonyesha kwamba sentensi au maneno yanayfuata baada ya alama hizi hujitegemea hivyo huanza kwa herufi kubwa.
- c) Mwanzoni mwa majina au nomino mbalimbali mfano majina ya watu, vyeo kwa kifupi,mahali miezi, siku za juma na sikukuu.
- d) Kuisitiza jambo katika sentnsi mfano alitaka kujua CHANZO cha mgomo.
- e) Kuonyesha anwani ya filamu, THE A HUNDREDS ,kitabu mfano GAMBA LA NYOKA.
- f) Hutumika katika ufupisho wa neno au maneno mfano S.L.P, ODM, UNEP.

herufi ndogo h

Hutumika katika maandishi isipokuwa pale ambapo sentensi mpya inapoanzaau nomino halisi

Ritifaa/ kibainishi ‘

Hutumika katika uandishi wa ving’ong’o ilikuyatofautisha kimatamshi.

Mfano ng’ara, ng’oa

Hutumika kuonyesha kudodoshwa kwa herufi katika neon hasaa katika mashairi.

Mfano n’kaenda,’ tawasifu (nitawasifu, tutawasifu, watawasifu)

Nukta mkato/koloni/nusu/;

a) Hutumika kutenganisha sentensi ndefu sana . Ambao huonyesha kutua au kipumuo

Nilijiuliza maswali mbalimbali, kuhusu chanzo cha yeye kuachishwa kazi; lakini sikupata jawabu, kwa sababu sikuona kosa katika utendakazi wake.

b) Hutumiwa kuunganisha sentensi mfano subira ; huvuta heri.

Nukta pacha/ nukta mbili/koloni

a. Hutumika kuorodhesha maneno mfano baba alimwambia alete : kalamu, vitabu, chaki na wembe.

b. Hutumiwa kutenganisha saa , dakika na sekunde. Mfano 12: 35:o4

c. Hutumika kuonyesha maneno ya msemaji badala ya kutumia alama za nukuu mfano Nilipokutana naye, nilitaka kujua ni kwanini amepote hivyo; alipenduka na kusema: nilikuwa nimtekwa nyara.

d. Hutumika kutenganisha wahusika katika tamthilia mfano

Mwelusi :naliona janga likija kwa kasi mno

Patu : lipi hilo?

e. Huweza kutanguliza kifungu kirefu ambacho kimenukuliwa kutoka kitabuni

Alama ya mshangao/ kihisishi/alama hisi !

Hutumiwa baada ya viigizi

Mfano tulipoenda kwao tulisikia mlilo wa paka miow!

Hutumiwa kwa neon linalo onyesha hisia Fulani au mshangao. Mfano

Alas ! A ajali hiyo.

Nukta mbilina nakistari:-

Hutumiwa kudokeza ilikutoa mifano. Kwa mfano

Ukiambiwa uoge:- tafuta sabuni, maji na kitambaa cha kutoa uchafu mwilini

Mkato/ mkwaju(/)

- a. Hutumika badala ya ‘au’ mfano Bi/Bw/Prof.
- b. Hutumika katika nambari za kumbukumbu . mfano REF/13/07
- c. Hutumikakatika kutenganisha tarehe, mwezi n siku mfano 27/1/2016.

Nukta dukukuku ...

Hutumika kuonyesha kuwa neon lililoashwa laweza kuwa la matusi , la aibu . ni njia y kuonyesha adhabu kwa lugha

Utingo Yule alitutusi... nilishangaa sana.

Huonyesha kuwa kuna usemi au menono yaliokatwa kabla ya kukamilika.

Alama za kiulizi/ kuuliza.?

Hutumika kuuliza jambo au kutaka jawabu

Mfano mbona unalia?

Hutumika kuonyesha iwapo mtu hana uhakika wa jambo au usemi fulani , hivyo hutumia alama za kiulizi

Mfano E. Kezilahabi au Mlokozi ni mwandishi wa kitabu cha GAMBA LA NYOKA?

mabano ()au paradesi [/]

Hutumika kufungia nambari au herufi za orodha. Mfano (a) (ii)

Hutumika katika tamthilia ilikufungia maandishi ya maelekezo ya jukwaani. Mfano

Natalia :(akitembea atembea) siamini ananifanyia haya!

Hutumika kuelezea mambo fulani yasio ya lazima katika sentensi lakini huwa na maana kutegemea na muktadha husika

Alipokuwa akirudi nyumbani ,alikutana na vijana wawili(walikuwa wamshikana mikono) alijifanya hajawaona na kwenda zake.

Alama za usemi au kunukuu(“ ”)

- a. Hutumika katika uandishi wa hotuba hasa mwanzo na mwisho wake.
- b. Hutumiwa katika usemi hasili ambapo maneno yaliyosemwa hunukuliwa.

Mfano mama alisema, “ nitaenda kwenye karamu kesho ”.hutumika badala ya kupiga mstari chini ya neo mfano “uzalendo”

c. Hutumika wakati neno la lugha tofauti linatumiwa katika lugha tofauti

Mfano tuliandaliwa “indumbu” tulipoenda eneo la magharibi.

d. Hutumiwa usisitiza maneno katika sentensi au kifungu mfano

Ukija kwenye karamu hakikisha umevalia “rinda refu nyeusi”

Kistari kirefu – na kifupi

i. Huonyesha kwamba neno Fulani limefika mwisho na huendelea katika mstari unaofuata.

ii. Hutumika katika uandishi wa tarehe. 12-6-2016.

iii. Hutumika kuunganisha sentensi mbili ambapo sentensi ya pili huwa ufafanuziwa sentensi ya kwanza.

iv. Mfano Haya maeneo maji hushinda yamepotea kila siku- mifereji ya kupitisha maji yalikuwa yamepasuka.

v. Hutumiwa mwanzoni mwa neno kuonyesha kuwa kunakiambishi ambacho kinahitajika. Mfano -pi? -ngineo, -eusi.

Kipumuo/koma/mkato

Honyesha :

a) Kupumzika kwa muda mfupi wakati wa kusoma.

b) Hutumika katika kutenganisha orodha ya vitu mbalimbali. Mfano alinunua: nyanya, vitunguu, mafuta na mboga.

c) Hutumika katika uandishi wa anwani za barua.

d) Hutenganisha sentensi ambazo zingesababisha matatizo ya kueleweka zikisomwa kwa ujumla.
Mfano badala ya mamia, maelfu waliwasili.

e) Hutumiwa baada ya baadhi ya vihisishi hasa kuuliza mfano je, ni yeye kweli?

f) Hutumika katika tarakimu mfano 356,678. 120,000,05.

Taja matumizi mengine ya alama za uakifishaji.

USEMI HALISI NA USEMI TAARIFA.

Usemi halisi

Ni maneno halisi kama yalivyosemwa na mzungumzaji. Nyakati zote hutumika, alama za kunukuu, za hisi na za kiulizi hutumika. Hutangulizwa na herufi kumbwa.

Mfano “Alas! Gari limeanguka,” Maria alishtuka.

Usemi wa taarifa

Huu ni usemi unaoripotiwa, ni maelezo yaliyosemwa na msemaji hutolewa maelezo tu bila kuyanukaa. wakati uliopita hutumika, alama za kuakifisha kama vile kiulizi na mshangao hazitumiki, nafasi ya tatu ndiyo inayotumiwa kwa umoja au wingi isipokuwa tu pale anayehusika msemaji.

Mfano Mwalimu alitaka kujua iwapo wanafunzi walimaliza zoezi.

SENTENSI

Ni mpangilio wa neno au maneno kadhaa yanayoleta maana

Kuna ina mbalimbali za sentensi

Sentensi sahili

Ni sentensi yenye muundo wa kishazi huru tu.

Huwa na kitenzi kimoja kikuu na huwasilisha wazo moja tu. Huchukuwa miundo miwili

a) Sentensi sahili ya kikundi tenzi pekee

Mfano

Analima, tuliwasili, walikaribishwa.

b) sentensi sahili ya kikundi nomino (KN) na kundi tenzi (KT)

mfano

Ongeri (KN) anasumbua (KT)

UCHAMBUZI WA SENTENSI SAHILI

Analolisoma

a-kiwakilishi nafsi

na- wakati uliopo

lo-kitendwa/shamrishi

li-kiendelezi

-soma- mzizi wa kitenzi.

Faith anaimba wimbo wa taifa.

Faith (nomino)

Anaimba (kitenzi)

Wimbo wa taifa (nomino)

Sentensi ambatano

Sentensi ambano ni sentensi sahili mbili au zaidi ambapo viunganishi hutumika katika kuunganisha sentensi moja na ingine . Alama za uakifishaji kama vile koma, mkato na nusu koloni hutumiwa katika sentensi za aina hii.

Mfano

Mama alienda nyumbani. Hakumkuta mwanawe. Alienda kumtafuta

Mama alienda nyumbani ingawa hakumkuta mwanawe, alienda kumtafuta.

Sentensi changamano

Ni sentensi ndefu inayochanganya sentensi sahili na ambatano. Ni sentensi inayoundwa kwa kishazi kimoja huru na na kishazi kingine tegemezi sifa hii huinyeshwa kwa kuwepo kwa kirejeshi amba au –o.

Mfano

Askari walio uwawa huko somaia, waletwa nchini leo asubuhi , kabla ya kupelekwa makwao walifanyiwa heshima yao ya mwisho na maombi kuandaliwa katika bustani ya Uhuru.

Sentensi huchananganuliwa kwa njia tatu kuu

- *Visanduku*
- *Matawi*
- *Mstari.*

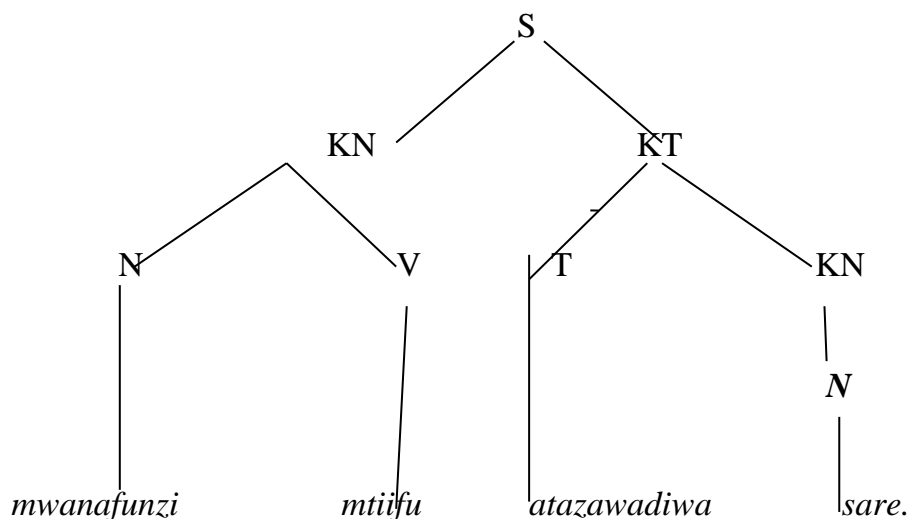
Njia ya mstari

Mwanafunzi mtiifu atazawadiwa sare .

<i>S</i>	→	<i>KN+ KT</i>
<i>KN</i>	→	<i>N + V</i>
<i>N</i>	→	<i>mwanafunzi</i>
<i>V</i>	→	<i>Mtifu</i>
<i>KT</i>	→	<i>T+KN</i>

T → atazawadiwa
 KN → N
 N → sare

Matawi

Visanduku

S		
KN		KT
N		

Sehemu kuu za sentensi

Sentensi huwa na mkusanyiko wa maneno ambayo yamepangwa kwa utaratibu. Sehemu kuu za sentensi ni

Kiima

Kiarifa

Kirai

Kishazi

Kundi nomino/fungu nomino(KN/FN)

Kundi tenzi/ fungu tenzi(KT/ FT)

Kiima

Ni kipasshio cha sentensi kinachodhihirisha mhusika katika usemaji. Ni nafasi inayokaliwa na kikundi nomino au nomino, pia ni mtenda katika sentensi.

Mfano

Wanamgambo walivamiwa na wanajeshi wa Kenya.

Kiima pia hupatika katika sentensi zinazo anza kwa kitenzi jina.

Mfano

Kucheza na kuimba kwake kunapendeza.

Kiarifa

Sehemu hii hutoa taarifa kuhusu kiima, ni sehemu ya sentensi iliyo na kitenzi.

Mfano

Dada *anakimbia*

KIRAI

Ni kipashio cha kimuundo kitokeacho kama nomino, kielezi au kivumishi katika sentensi.

Kuna aina mbalimbali za virai

Kirai nomino ni aina ya kirai ambapo nomino ama kiwakilishi chake ndicho hutangulia

Kira ikitenzi kitenzi ndicho hutangulia katika sentensi.

Kirai kielezi kielezi katika sentensi hutangulia

Kirai kihusishi kihusishi hutangulia kisha nomino hufuata.

Kirai kivumishi katika sentensi kivumishi ndicho hutangulia.

Kishazi

Ni sehemu ya sentensi iliyo na kiima na kiarifa, vishazi huwa huru au tegemezi. Vishazi huru hujisimamia na kuwa na maana kamili ilhali vishazi tegemezi havijisimami na haitoi maana kamili, hutegemea vishazi vingine.

Kikundi nomino

Ni sehemu ya sentensi iliyona nomino au kiwakilishi chake, kivumishi, huwakisha mtenda au mtendwa, kitenzi jina. Pia huitwa kiima.

Kifungu tenzi

Ni sehemu ya sentensi inayotoa taarifa kuhusu nomino. Huwakilishwa na kitenzi au vitenzi zaidi ya moja, kielezi nomino.

MATUMIZI YA KWA

Hutumiwa kuonyesha nia ya neno- pamoja na

Mfano

Vijana kwa wazee waliwasili kanisani

Kuonyesha kuwa kitu Fulani kilitumiwa kufanyia jambo Fulani

Alienda kwa miguu

Alimchapa kwa mwiko.

Hutumika kuuliza maswali

Mfano

Kwa nini unapenda kusumbua?

Kwa nini unaenda?

Kuonyesha kuwa kitendo Fulani kinahusishwa na mtu Fulani

Mfano

Kukimbia kwa cheroni kunafurahisha.

Hutumika kuonyesha jinsi jambo lilivyofanywa, litakavyo fanywa

Mfano

Banati Yule alitembea kwa ujasiri.

Mtoto alioga kwa haraka iliasichelewe.

Kuonyesha sehemu ya kitu kizima

Mfano

Alipoulizwa mbili kwa nne hakujua.

Hutumika kuonyesha umilikaji

Mfano

Nitaenda kwetu

Kwangu ni kule.

Hutumika katika misemo au nahau na kwa kuunganisha maneno mawili sawa au yanayohusiana

Mfano

Tulionana naye ana kwa ana

Tuliandamana naye moja kwa moja hadi kwenye kituo.

Matumizi ya ni

Huonyesha dhana ya wingi

Mfano

Endeni

Njooni

Hutumika kama kielezi cha mahali au kuonyesha “ndani”

Ameingia shimoni

Mwanafunzi aliweka vifaa vyake sandukuni.

Hutumika kuelezea saa

Mfano

Ni wakati wa chajio.

Ni saa za machweo.

Hutumiwa kama vishio vya kuulizia, au viulizi

Mfano

Alienda lini?

Uliambiwa nini?

Hutumika kuonyesha matokea ya vitu.

VITATE.

Hebu tazama maneno yafuatayo na kwa kifupi ueleze yana sifa gani

Baba papa

Ngoa ng’oa

Faa vaa

Doa ndoa

Paka baka

Kupwa kubwa

Make the highlighted letters blink

Provide space for typing in the correct answer

Jibu

Maneno haya yanakaribiana kimatamshi japo maana ni tofauti.

Andika maana zaidi ya moja ya maneno yafuatayo:-

Barabara

Ila

Provide space for learner to type in

Majibu

Barabara – Njia kuu

-Sawasawa / shwari / sawa

2. Ila - kasoro / dosari

Zoezi 4

Kamilisha methali zifuatazo

Baada ya dhiki

Mti mkuu ukigwa

Mjinga akierevuka

Kinyozi

Riziki kama ajali

Simba mwenda pole

FARAJA

Wana wa ndege huyumba / huwa mashakani

Mwerevu yuko mashakani

Hajinyoi

Huitambui ijapo / ikija

Ndiye mla nyama

sauti, silabi na maneno

Sauti ndicho kipashio au kipengele cha chini kabisa katika lugha. Sauti hutumiwa kuunda silabi za maneno. Kwa mfano;

Maneno baba,oa na mjomba yameundwa kwa sauti zifuatazo:-

Baba ; b+a+b+a

Oa; o+a

Mjomba; m+j+o+m+b+a

Kabla ya kujenga maneno, sauti hizi hujenga silabi. Silabi ni tamko moja katika neno k.m.

; Ba+ba ; = baba

; O+a; = oa

; M+jo+mba;= mjomba

; Ndwe+le; = ndwele

Kama inavyodhihirika katika mifano hii, silabi inaweza kujengwa na:-Konsonati + irabi b+a

Irabi peke yake / o/a

Konsonati peke yake m

Konsonati mbili +irabi a'mb+a

Konsonati tatu + irabi a' ndw+e

Zoezi 3

Kamilisha sentensi zifuatazo kwa kutumia kiambishi sahihi cha upatanisho wa kisarufi.

Ulinzi mkali __tahitajika wakati wa maonyesho ya ukulima.

Marashi hayo __nanukia vizuri.

Sukari __liyopo __nawatosha nyote.

Kucheza kwa vijana wetu __liwavutia watu wengi.

Pale ndipo _lipomwagwa takataka.

Kule __nakolimwa __nahitaji kupandwa mbegu za mchicha.

Mle __nakohamia __nataka kutakaswa.

Majibu:-

Ulinzi mkali utahitajika wakati wa maonyesho ya ukulima.

Marashi hayo yananukia vizuri.

Sukari iliyopo inawatosha nyote.

Kucheza kwa vijana wetu kuliwavutia watu wengi.

Mahali ambapo panapolimwa panahitaji kupandwa mbegu ya mchicha. .

Mahali ambako kunalimwa kunahitaji kupandwa mbegu za mchicha.

Mahali ambamo mnalimwa mnahitaji kupandwa mbegu za mchicha.

Ugali __napendwa na wakenya wengi.

Zoezi

Andika kulingana na maagizo yaliyo kwenye mabano

Nyumba iliyojengwa imebomoka (katika hali ya ukubwa)

Mito ile imefurika (hali ya udogo)

Kikoba kile kilichopotea kimepatikana (hali ya kawaida)

Kidole kilicho umia kimetibiwa (hali ya ukubwa)

Maduka ya rejareja yaliyofunguliwa yana bidhaa nyingi (hali ya udogo)

Kiguo kilichoraruka kimeshonwa (hali ya kawaida)

Jumba lililojengwa limebomoka

Vijito vile vimefurika

Mkoba ule uliopotea umepatikana

Dole lililoumia limetibiwa

Viduka vya rejareja vilivofunguliwa vina bidhaa nyingi

Nguo iliyoraruka imeshonwa

Ngeli ya KI-V

Ngeli hii hujumuisha nomino za vitu visivyo na uhai ambazo huchukua kiambishi ki cha upatanisho wa kisarufi katika umoja na vi katika wingi .Kwa mfano

Cheti kilikabidhiwa aliyefuzu

Vyeti vilikabidhiwa waliofuzu

Kijia kile kinaelekea mtoni

Vijia vile vinaelekea mitoni

Kitambulisho kilichopatikana barabarani ni cha Wafula

Vitambulisho vilivyopatikana barabarani ni vya akina Wafula.

Zoezi

Chagua kiambishi mwafaka ili kujaza pengo:-

Serikali itakabiliana vilivyo na ugonjwa ____naoua mifugo (a, i, u)

Serikali zitakabiliana vilivyo na magonjwa ____nayoua mifugo.(zi, ya, i)

Nyumba (umoja) ____kijengwa vizuri haibomoki. (a, i, zi)

Nyumba (wingi) ____kijengwa vizuri hazibomoki (zi, wa, ya)

Ulimi ____nawatia wengi matatani (i, u, zi)

Ndimi ____nawatia wengi matatani (zi, ya, i)

zi

NGELI YA U-U;

Ngeli hii hujumuisha nomino zinazorejelea vitu visivyoweza kuhesabika kama vile wema, ujinga, uji, udongo. Kwa kuwa vitu hivi haviwezi kuhesabika, kiambishi cha upatanisho wa kisarufi huwa U.

Mfano

Unga wa mchicha nafaka unatumika kupikia vyakula vingi kama ugali, chapatti, uji, mchuzi.

(Provide an animation/picture of a packet of amaranthus flour with ugali,cuisine, uji, chapatti in a kitchen environment)

Mchanga shambani umezombwa na mafuriko (Provide an animation/picture of flood water causing soil erosion)

Uzembe darasani utakufanya uporomoke.(Provide an animation/picture of a class with some students sleeping as the teacher is teaching)

Utangulizi

Onyesha viambishi tamati katika vitenzi vifuatavyo kwa kutumia mkwaju.

Walikubaliana

kilisomwa

Zimekatajiwa

Tumeimbisha

majibu

– a/na

– wa

– li/wa

– i/sha

Kauli za kunyambua Kuendelea

f. Kutendea, hali hii huonyesha kupokea tendo

nguo zimeanikwa

k.m. Mti umepand/wa/

Nyama imechom/wa/

Mto umevuk/wa/

Shamba litalim/wa/

Vitenzi katika kauli hii huisha na na – wa, lewa au liwa

g. Kutendesha; - Katika hali hii mtu au kitu fulani husababisha mtu / kitu

Kingine kutenda jambo fulani

Pia hutumiwa kuonyesha hali ya kulazimisha

k.m. Kuendesha, rusha, pikisha, zamisha

Vitenzi katika kauli ya kutendesha huisha –ish, -esh, z, na, lish

INCOMPLETE NOTES

***This Forms a Sample
From The Original Notes***

Prefer Calling Amobi Group of Examiners @

0743 333 000 or 0706 851 439

For F1-F4 All Subjects Complete Notes

Kazi ya ziada

Tafuta tahadhari zingine tano ambazo hukujifundisha katika somo hili na uambatanishe na michoro yake na zingine ambazo haziambatani na michoro

Provide a printable worksheet for the student to DRAW.jpg.

Uandishi wa Ratiba

Umewahi kualikwa kwenye sherehe ya arusi?

Unakumbuka msururu wa yaliyotendeka?

Pasi kuwa na ratiba, ingekuwa vigumu watu

kuelekezwa na matukio kupangika hadi ikawa

harusi ya kufana. Kabla ya siku yako ya

sherehe, shuhudia inavyoandikwa ratiba.

Kielelezo cha Ratiba

Ifuatayo ni ratiba ya arusi;

Ratiba ya Arusi baina ya Bi. Hidaya na Bw. Fikirini:

Siku: Jumamosi

Tarehe: 27 Nov 2009

Mahali pa sherehe:

Kanisa la mtakatifu Francis wa Assisi, Mlaleoni

Ukumbi wa Rahatele, Mlaleoni

8.30 – 9.30 asubuhi: Bi Arusi achukuliwa nyumbani kwa wazazi wake

9.30 – 10.00 asubuhi: Safari kuelekea kanisani

10.00 – 10.30 asubuhi: Kufika kanisani na kujiandaa kwa ibaada

10.30 – 12.00 mchana: Ibaada ya Arusi

12.00 – 12.30 mchana: Kupiga picha

12.30 – 1.30 Mchana: kuelekea kwenye ukumbi.

1. – 2.30 alasiri: Mlo na vinywaji

2. – 3.30 alasiri: Mawaidha:

Mwakilishi wa wazazi wa kuumeni

Mwakilishi wa wazazi wa kuukeni

Mwakilishi wa kanisa

Mwanakijiji

3.30 – 4.30 jioni: Kutoa zawadi

4.30 – 5.00 jioni: Kukata keki

5.00 – 5.15 jioni: Kutoa shukrani

5.15 jioni: Maombi ya kufunga sherehe na watu kufumukana

Ngeli ya Ya-YA

Ya-Ya; Ngeli hii hujumuisha nomino zinazorejelea vitu au matendo ambayo hayabainiki kama yako katika hali ya umoja au wingi na ambazo huchukua kiambishi Ya cha upatanisho wa kisarufi.

Mfano;

Maziwa yanahitaji kuchemshwa vizuri.

Mali yake yote yanatoka shambani mwake.

Mafuta ya petroli yamepanda bei maradufu.

Ngeli ya I-I

I-I; Ngeli hii hujumuisha nomino ambazo hazihesabiki na zinazochukua kiambishi I cha upatanisho wa kisarufi. Mfano;

Theluji katika mlima Kenya inayeyuka kwa kasi sana.

Chumvi inatia ladha katika chakula.

Kenya imetia sahihi mkataba wa maelewano ya kimaendeleo na Uchina.

NGELI YA KU

Ku; Ngeli hii hujumuisha nomino zinazotokana na vitenzi. Aghalabu nomino hizi hurejelewa kama nomino-kitenzi na huchukuwa kiambishi ku cha upatanisho wa kisarufi. Mfano;

Kukwea ukuta kwake kuliwashangaza wengi. (Provide an animation/picture of a girl scaling a wall at a supersonic speed and many spectators getting astonished)

Kuvuta sigara kwao kumewaletea magonjwa;

Ngeli ya Mahali

Ngeli ya mahali. Ngeli hii hugawika mara tatu kulingana na viambishi awali vya upatanishowa kisarufi. Navyo ni;

Pa/po. Hiki huonyesha mahali mahsusi panapojulikana au panapoonekana. Mfano.

Pale barabarani pamemwagika petroli.

Hapo mlipoketi pana siafu.

Ku/ko Hiki huonyesha mahali kusiko dhahiri au kusikojulikana vizuri. Mfano.

Huku kuna starehe na anasa nyingi

Huko kwao kuna maendeleo mengi.

Mu/mo Hiki huonyesha mahali ndani ya kitu. Mfano.

Mle ukumbini mumejaa watu.

Shimoni mlimoingia panya mna nyoka.

Ngeli katika hali ya Udogo na ukubwa

Nomino katika hali ya udogo huingia katika ngeli ya KI-VI

nazo nomino katika hali ya ukubwa huwa katika ngeli ya LI-YA

kwa mfano;

NGELI YA U-YA

Ngeli hii hujumuisha nomino zinazorejelea mambo tusiyouweza kuyaona lakini tunaona matokeo ya mambo haya. Nomino hizi ni kama vile ugonjwa, ubaya, ukubwa nk ambazo huchukua kiambishi cha upatanisho U katika umoja na Ya katika wingi. Km.

Ulezi umekuwa mgumu sana siku hizi.

Malezi yamekuwa magumu sana siku hizi. (Provide an animation of parents on the dining tables in deep thought of what to provide to malnourished their children with tattered clothes and empty

utensils)

Ugonjwa aliougua umemmaliza si haba.

(Provide an animation/picture of an emaciated person unable to walk due to effects of a disease)

magonjwa waliougua yamewamaliza si haba. (Provide an animation/picture of emaciated people unable to walk due to effects of diseases)

(Provide blinking hazards for the highlighted syllables)

NGELI YA U-ZI

Ngeli hii hujumuisha kundi la nomino ambazo huchukua kiambishi cha upatanisho U katika umoja na Zi katika wingi. Kwa mfano:

Ukuta umekamilika kujengwa.

Kuta zimekamilika kujengwa.

Uzi unafuma sweta.

Nyuzi zinafuma sweta.

Uta ulitumika katika mashindano ya kulenga shabaha ya wanajeshi.

Nyuta zilitumika katika mashindano ya kulenga shabaha ya wanajeshi.

MAZUNGUMZO KULINGANA NA MUKTADHA

Lugha utakayoitumia shuleni ni tofauti sana na utakayoitumia hotelini na hata unapozungumza na marafiki wakati wa likizo.

Ukweli ni kwamba matumizi ya lugha hutegemea muktadha.

Somo hili litakusaidia kuainisha miktadha tofauti na lugha inavyotumika humo.

Zoezi la 1

Kamilisha sentensi zifuatazo kwa kujaza viambishi awali vinavyofaa

Mwanafunzi ___lipongezwa ___lipofaulu katika mahojiano na wazazi wake

Wanafunzi ___lipongezwa ___lipofaulu katika mahojiano na wazazi wao.

Kifurushi ___lichobwa ___mepatikana

Vifurushi ___livyoibiwa ___mepatikana

Msitu ___nafaa ___hifadhiwa

Jino ___lilooza ___mengolewa

Meno ___liyozaa ___mengolewa

Majibu:

a, a

wa, wa

ki,ki

vi,vi

u,u

i,i

li, li

ya, ya

Provide positive reinforcement for the correct answer using 'vyema'.

Provide encouraging reinforcement for wrong answer using 'jaribu tena'.

Give the learner a chance of 2 trials before providing the correct answer.

USHAIRI

Akili By Mathias Mnyampala

Mpima jambo la mbele, huyo anayo akili,

Mpima hili na lile, hakosi mtu adili,

Hasa mtu kama yule, sifa anastahili,

Mtu hapati akili, ila mpima ya mbele.

Ili kufanikisha sherehe kama hizo ni lazima kuwe na mpango maalumu ambao utafuatwa ndipo sherehe ziendeshwe vizuri. Mpango huu huitwa RATIBA. Yaani utaratibu unaoonyesha matukio yanayotarajiwa kutendeka (hatua kwa hatua) Hatua hizi hujikita kwa muda uliowekwa. Shughuli fulani huchukua muda mahususi ambao huandikwa kwenye ratiba. Kwa kifupi, ratiba huonyesha jambo litakalofanywa, nani atakayehusika na wakati wa kutekeleza.

Ifuatayo ni ratiba ya arusi;

Tarehe: 27 Nov 2009

Mahali pa sherehe: Kanisa la mtakatifu Francis wa Assisi, Mlaleoni

8.30 – 9.30 asubuhi: Bi Arusi achukuliwa nyumbani kwa wazazi wake

9.30 – 10.00 asubuhi: Safari kuelekea kanisani

10.00 – 10.30 asubuhi: Kufika kanisani na kujiandaa kwa ibaada

12.30 – 1.30 Mchana: kuelekea kwenye ukumbi.

1. – 2.30 alasiri: Mlo na vinywaji

2. – 3.30 alasiri: Mawaidha:

3. – 4.30 jioni: Kutoa zawadi

4. – 5.00 jioni: Kukata keki

5. – 5.15 jioni: Kutoa shukrani

6. jioni: Maombi ya kufunga sherehe na watu kufumukana

Mambo yanayozingatiwa katika uandishi wa Ratiba

Katika uandishi wa insha ya ratiba mambo yanayozingatiwa ni;-

Kichwa cha ratiba

Mahali pa sherehe

Tarehe

Mwili wa ratiba

Upande wa kushoto huandikwa saa ya kufanyika kwa tukio nao upande wa kulia tukio lenyewe linafuata hadi mwisho wa ratiba kulingana na matukio yalivyopangwa.

Ikumbukwe kuwa, uandishi wa ratiba hutegemea aina ya sherehe na muda uliotengwa. Muda hurejelewa kwa kuzingatia utaratibu wa usomaji saa wa kimataifa.

Zoezi

Hebu tazama picha zifuatazo kisha uzipange ukizingatia utaratibu wa matukio katika sherehe hii.

Present a mix up of a prize-giving ceremony in this order

Hotuba ya mgeni wa heshima

Maombi ya kufunga mkutano

Wanafunzi kuketi ukumbini

Matumbuizo

Maombi ya kufungua sherehe

Wazazi kufika

Hotuba ya mwenyekiti, halmashauri ya shule

Kutuzwa kwa zawadi

Hotuba ya mwenyekiti, jumuiya ya wazazi na walimu

Kutoa shukrani

Hotuba ya mwalimu mkuu

3. Wanafunzi kuketi ukumbini

6. Wazazi kufika

5. Maombi ya kufungua sherehe

4. Matumbuizo

11. Hotuba ya mwalimu mkuu

9. Hotuba ya mwenyekiti, jumuiya ya wazazi na walimu

7. Hotuba ya mwenyekiti, halmashauri ya shule

1. Hotuba ya mgeni wa heshima

8. Kutuzwa kwa zawadi

10. Kutoa shukrani

2. Maombi ya kufunga mkutano

Provide reinforcement as 'hongera' for correct order of events and 'jaribu tena' for incorrect order.

This should be organized in such a way that from the first event and every subsequent event there is a response.

Allow two trials.

INCOMPLETE NOTES

This Forms a Sample From The Original Notes

Prefer Calling Amobi Group of Examiners @

0743 333 000 or 0706 851 439

For F1-F4 All Subjects Complete Notes

NGELI

Kwa mujibu wa upatanisho wa kisarufi, Kiswahili kina ngeli zifuatazo :-

Ngeli ya A-WA

Ngeli ya KI-VI

Ngeli ya U-I

Ngeli ya LI- YA

Ngeli ya I-ZI

Ngeli ya U-U

Ngeli ya Mahali PA-KU-MU,

Zoezi la 1

Ngeli hii hugawika mara tatu kulingana na viambishi awali vya upatanisho wa kisarufi.

Navyo ni;Pa/po. Hiki huonyesha mahali mahsusi panapojulikana au panapoonekana.

Mfano.

Pale barabarani pamemwagika petroli.

Ku/ko Hiki huonyesha mahali kusiko dhahiri au kusikojulikana vizuri.

Mu/mo Hiki huonyesha mahali ndani ya kitu.

Mle ukumbini mmejaa watu.

Nomino katika hali ya Udogo na ukubwa

Nomino katika hali ya udogo huingia katika ngeli ya KI-VI nazo nomino katika hali ya ukubwa huwa katika ngeli ya LI-YA

Ni muhimu kukumbuka kuwa:-

Nomino zote za viumbe wenye uhai ziko katika ngeli ya A-WA

Nomino zote katika ngeli ya KU huundwa kutokana na vitenzi

Ngeli ya YA-YA huusisha nomino ambazo kwa kawaida huwa majina ya vitu majimaji.

ANDIKA KULINGANA NA MAAGIZO YALIYO KWENYE MABANO :-

Kijia kile kinaelekea mtoni

Mnyambuliko wa Vitenzi

MAANA YA MNYAMBULIKO

Mnyambuliko ni hali ya kuvuta kitenzi kwa kukipa viambishi tamati ili kuleta maana nyingine

Sehemu zilizo katika kisanduku zinaonyesha mnyambuliko katika kauli mbalimbali kama ifuatavyo

Sentensi zifuatazo zinahusu kitenzi katika kauli ya kutenda katika hali zilizotajwa.

Bainisha hali hizo na sentensi hizi

Kauli za kunyambua

Tenda - hii ni hali ya kufanya kitendo kwa mfano, cheka, imba, ruka ,safiri

Tendewa - mtu hutendewa kitu / jambo na mwingine.

Pia mtu / watu hutenda jambo kwa niaba ya mwingine / wengine

kwa mfano, Alichekwa, somewa, imbiwa, rukiwa, safirishwa.

Vitenzi katika kauli hii huishia na -iwa, -ewa, -liwa, lewa

Tendeka: - Huonyesha kutendeka au kukamilika kwa jambo fulani. Wakati na mtendaji havitiliwi maanani. kwa mfano, Chekeza, imbika, rukika, safirika. Vitenzi katika kauli hii huishia na -ika, -ka

Tendean: - Hii ni hali ya pande mbili kutendean, upande mmoja unatenda na ule mwingine unatenda vile vile. Vitenzi katika hali hii huishia kwa -ana

Kutendea: - Kitenzi katika kauli hii hudokeza yafuatayo;

Kifaa fulani kilitumiwa kutekeleza kitendo Fulani
Kitendo kilitendewa mahali fulani
Sababu ya kitendo fulani
Kitendo kuelekea mtu au kitu fulani
Kitendo kilitendwa kwa niaba ya mtu fulani
Vitenzi katika hali ya kutendea huisha na -ia au -ea

KAULI ZA KUNYAMBUA II

Kutendea, hali hii huonyesha kupokea tendo
mfano,
Mti umepand/wa/
Vitenzi katika kauli hii huisha na - wa,- lewa au -liwa

Kutendesha; - Katika hali hii mtu au kitu fulani husababisha mtu / kitu

Kingine kutenda jambo fulani

Pia hutumiwa kuonyesha hali ya kulazimisha

kwa mfano, Kuendesha, rucha, pikisha, zamisha

Vitenzi katika kauli ya kutendesha huisha -ish, -esh, - za, na,-lish

Nukta mkato/ semi koloni hutumiwa kutenganisha sentensi iliyo ndefu sana. Kwa mfano:(1) Hakuna jambo rahisi maishani; kijana, ukitaka cha mvunguni lazima ujitolee na ustahamili kuinama.(2) Mto wa Nairobi umechafuliwa sana; Itabidi tuungane mikono kuusafisha na kuhakikisha kuwa maji yake ni safi na yanaweza kutumiwa na binadamu pamoja na wanyama.

1.Nukta pacha /koloni hutumika kutanguliza maneno yaliyo katika orodha.Mfano:Mama alienda sokoni akanunua matunda: maembe, mapera, mafenesi,parachichi, matikiti, mapapai na machungwa2.Kuonyesha maneno ya msemaji katika mtindo wa tamthilia kwa mfano:Cherop: Njagi yuko wapi?Kariuki: AmetokaCherop: Na Simiyu atakuja leo?Kariuki: Bila shaka.3. Kutenganisha saa na dakika au saa,dakika na sekunde.Mfano10:30, 11:25:32 4.Katika misahafu kama vile Korani na Bibilia kuonyesha sura na aya.Luka 3:7-12Yunus a.s, 4:163

Paradesi/mabano hutumiwa:

Kubainisha sauti za lugha mfano[a], [e], [i], [o], [u]

Kufungia nambari au herufi katika kuorodhesha. Mfano, kuwasili kula kulala na kadhalika

Hutoa maelezo kwa waigizaji kwa mfano, Achieng (akilia) Kwa nini unaniacha?

(anasinasina)Hutumiwa kutoa ufafanuzi zaidikwa mfano,Mombasa (mji wa pwani ya Kenya) ni maarufu sana kwa Utalii.Hubana kisawe cha maneno au kufungia maneno yanayotangulia au maelezo kuhusu neno katika sentensikwa mfano Ami (nduguye baba) amefika.

Alama hisi hutumiwa kuonyesha hisia za moyoni kama vile furaha,

mshangao,uchungu,mshtuko,majuto, huzuni na kadhalika, Mfano:

1. Lo!mtoto amevunja sahani!	4. Laiti ningalijua! Nisingelimkopesha!
2. Hongera!	5. Pole! Sikujua ulipata msiba.
3. Umefuzu mtoto mzuri !	

Kuna alama nyingine zaidi za kuwakifisha kama vile:

ritifaa (')

kiulizi (?),

mkwaju/mshazari (/)

alama za mtajo/za kunukuu/za usemi (")

herufi kubwa (H, E)

Kufikia mwisho wa somo hili uweze

Kutaja na kueleza baadhi ya sheria katika mashairi ya arudhi.

Kueleza ujumbe wa mtunzi wa shairi.

Maana ya Shairi

Kutokana na zoezi ulilofanya umeona kuwa shairi ni mtungo wa kisanaa wenye mpangilio maalumu kwa lugha ya mkato.

Asili ya shairi ni nyimbo.

Zamani watu walikuwa wakiimba nyimbo za:-

kuwabembeleza watoto walale

jandoni

harusi

Nyimbo hizo zikaja kuwekwa kanuni za utunzi kama vile vina, mizani, beti na kisha ushairi ukatokea.

Zoezi1

Sema kweli au si kweli.

Umuhimu wa shairi

Kufundisha maadili mema kama vile heshima, usafi, ukarimu, kusaidiana na kuvumiliana
Kuikosoa jamii na kuipa mwelekeo kama vile kurekebisha maovu kama ufasidi, kujaribu kuishauri
jamii kuhusu jinsi ya kukabiliana na magonjwa kama vile ukimwi na njaa
Kuburudisha.

Mateso ya Watoto

1.Ninalia na kulia, nakumbuka na umia,
Namwomba naye Jalia, nipate cha kutumia,
Nikikumbuka dunia, nataka hata zimia,
Mateso yetu watoto, ni Mola anayejua.

2. Ofisa kanichukua, kule kwetu ni Bungoma

Nikaletwa Kaliua, nikamlelee Wema
Maendeleo amua, miezi sita kukwama,

3.Baba kuwa safarini,nanyimwa nacho chakula,

Malalo yangu bandani,kunukiwa na milala,
Mapema osha sahani,na mabaki ninakula.
Mateso yetu watoto,ni Mola anayejua.

4.Mwili wangu,kidhofika,babu auliza hali,

Nami kujibu nataka, mama kazidi ukali,
Wapi nitenda fika, ndugu kwa Mola wasili,

5. Nilikwenda migodini, napo kumbukumbu kovu,

La kufikiwa shimoni, mguu wangu mbovu,

Sasa nami masikini, nimebaki mlemavu,

Katika shairi ulilosoma umetambua ya kwamba:-

Lina beti tano- ubeti ni kifungu kimoja au mgawanyiko maalum unaopatikana katika shairi

Vina (kwa umoja Kina) ni sauti zinazotokea katika mwisho wa kipande cha mshororo.

Mizani ni silabi au tamko moja katika neno la shairi

mshororo ni msitari mmoja katika shairi

kibwagizo ni mshororo unaorudiwa katika beti

Maana na umuhimu wa kamusi

Kamusi ni kitabu kinachohifadhi maneno yanayopatikana katika lugha fulani katika kipindi fulani cha wakati. Kamusi ni muhimu sana kwa jamii:

Hutoa maelezo ya maana za maneno na kutupa ufafanuzi unaotusaidia kuelewa maana za maneno mapya au mazito tunayokumbana nayo katika lugha.

Hutuwezesha kufahamu namna maneno yanavyoendelezwa

Hutuangazia aina ya neno yaani kama neno ni nomino, kitenzi, kiwakilishi, kivumishi, kielezi, kihisishi au kihusishi

Hutuelekeza namna ya kutumia neno fulani. Aghalabu kamusi nyingine zinapotoa maelezo ya neno hufuatiliza na kuonyesha jinsi neno linavyotumiwa katika sentensi

Hutudokezea visawe vya maneno

Hutuonyesha kama neno hubadilisha umbo lake katika wingi toka umoja

Hufahamisha namna kitenzi kinavyoweza kunyambuliwa

Mpangilio wa maneno

Kamusi huyapanga maneno kwa njia ambayo humrahisishia mtumiaji kuyarejelea kama ifuatavyo:

Maneno hupangwa kwa utaratibu wa kiabjadi au kialfabeti kuanzia A - Z kwa mfano

Amana

Amani

Bakuli

Baraza

Baridi

Chai
Chura
Daima
Dira
Wehu
Yai
Zama

Ikiwa sauti za kwanza katika maneno zinafanana kwa mfano kama katika maneno Amana na Amani, mtu huenda kwa sauti ya pili, ikiwa pia hizo zinafanana, huenda kwa ya tatu au ya nne kama hali hiyo inajitokeza kwa sauti ya tatu, huendelea na hali hii mpaka sauti zitakapotofautiana, hapo ndipo huangalia ile inayokuja kwanza kiabjadi.

Maneno hupangwa kwa njia elekezi. Pale juu pembeni mwa ukurasa huwekwa neno linalotangulia kutolewa maelezo katika ukurasa huo. Haya humrahisishia mtumiaji kukadiria kwa wepesi pale atalipata neno analolitafutia maana na hivyo kuokoa wakati.

Iwapo neno ni kitenzi, kiambishi 'ku' kinachotangulia vitenzi hudondoshwa. Hivyo:

Kuchota huwa Chota
Kufariji huwa Fariji
Kupamba huwa pamba
Kusafiri huwa Safiri
Kutembea huwa Tembea

Matumizi ya Vifupisho

Kamusi hutumia vifupisho kuonyesha aina za maneno ya Kiswahili, mathalani;

(N) - Nomino
(T) - Kitenzi
(V) - Kivumishi
(W) - Kiwakilishi
(E) - Kielezi
(U) - Kiunganishi
(I) - Kihisishi

Hali kadhalika, kunavyo vifupisho vya maneno mbali mbali vinavyotumika katika kamusi navyo ni kama vile;

Taz ikimaanisha; tazama

M.f ikimaanisha; mfano

K.v ikimaanisha kama vile

N.k ikimaanisha; na kadhalika

M.t ikimaanisha; methali

Ms ikimaanisha; msemu

Nh ikimaanisha; nahau

Umoja na Wingi

Kamusi pia hutambulisha umoja na wingi wa nomino.

Kitenge (N) vi -(vi-ni kiambishi kinachoonyesha wingi wa kitenge yaani vitenge)

Binadamu (N) (Hii haikuwekewa kiambishi chochote kwani hubakia vivyo hivyo katika umoja na wingi)

Shamba (N) ma ;(ma-ni kiambishi kinachoonyeshawingi wa shamba yaani mashamba)

Mgomba (N) mi - (mi -ni kiambishi kinachoonyesha wingi wa mgomba yaani migomba)

Kufikia mwisho wa somo hili uweze:-

Kujeleza maana ya tahadhari

Kutaja na kueleza sifa za matumizi ya lugha katika tahadhari

Kufasiri ujumbe katika picha na alama za tahadhari

Kueleza umuhimu wa tahadhari

Maana na matumizi ya Tahadhari

Zoezi ambalo tumekamilisha hapo awali linahusiana na alama za tahadhari. Tahadhari ni ujumbe unaotoa ilani au onyo kwa watu ili kuwatanabahisha kuhusu jambo fulani. Jambo tunalotanabahishwa nalo huenda likawa la hatari au jambo ambalo mtu hafai kulifanya kwani linaweza kuwa na madhara fulani. Aghalabu ujumbe katika tahadhari hutolewa kupitia kwa maneno yaliyoteuliwa kwa uangalifu

na kuwekwa kwa muhtasari. Aidha,ujumbe huu hupitishwa pia kwa njia ya michoro, picha, alama au ishara. Kwa mfano;

Tahadhari hizi zinatolewa kwa njia ya michoro au ishara.Tahadhari zinazotolewa kwa njia hii huweza kufupisha ujumbe mrefu ambao ungehitaji kuelezwa kwa maneno mengi. Hata hivyo, michoro na ishara hizi huhitaji kufasiriwa ili watu waelewe maana ya ujumbe unaowasilishwa.

Kwa upande mwingine, kuna tahadhari nyingine zinazopitishwa kwa njia maneno pekee ila michoro au ishara.Tahadhari kama hizi zimetamalaki katika pakiti za bidhaa tunazotumia manyumbani mwetu au pakiti za dawa kwa mfano.

Tahadhari huweza kuwekwa mahala maalumu ambapo tahadhari inahitajika na ambapo zitaonekana kwa urahisi. Mathalani tahadhari nyingi za barabarani huweza kuwekwa pahala palipo wazi na ambapo tahadhari hiyo inahitajika zaidi.Iwapo pana pahala penye mteremko,itawekwa kwani ndipo panafaa

Kwa upande mwingine, baadhi ya tahadhari huwekwa kwenye mavazi kama vile shati

Matumizi ya Lugha katika tahadhari

Lugha ya tahadhari ina sifa zifuatazo:-

Lugha ya tahadhari ni sahili

Lugha huwa rahisi kueleweka

Aghalabu maneno huandikwa kwa herufi kubwa na kwa wino mzito

Mara nyingi huandikwa kwa rangi nyekundu ili kutilia mkazo ujumbe unaowasilishwa.

Hutumia viakifishi kama vile alama hisi au kiulizi ili kuujaliza ujumbe.

Kutokana na mifano ya tahadhari uliyopewa, jibu maswali yafuatayo kwa kusema kama ni kweli au si kweli

Lugha ya tahadhari ni sahihi (kweli / si kweli)

Onyo / ilani huandikwa kwa herufi kubwa na wini mzito (kweli / si kweli)

Mara nyingi ilani haziambatani na mchoro (kweli / si kweli)

Ilani / onyo hazieleweki kwa urahisi (kweli / si kweli)

katika tahadhari za hatari, mchoro ya kuogofya hutumika (kweli / si kweli)

Utangulizi

Tazama picha ifuatayo na utaje inahusisha sherehe gani?

Je, Ratiba ni nini?

Ili kufanikisha sherehe kama hizo ni lazima kuwe na mpango maalumu ambao utafuatwa ndipo sherehe ziendeshwe vizuri.

Mpango huu huitwa RATIBA. Yaani utaratibu unaoonyesha matukio yanayotarajiwa kutendeka (hatua kwa hatua)

Hatua hizi hujikita kwa muda uliowekwa.

Shughuli fulani huchukua muda mahususi ambao huandikwa kwenye ratiba.

Kwa kifupi, ratiba huonyesha jambo litakalofanywa, nani atakayehusika na wakati wa kutekeleza.

Mahali pa sherehe: Kanisa la mtakatifu Francis wa Assisi, Mlaleoni

Ukumbi wa Rahatele, Mlaleoni 8.30 - 9.30 asubuhi: Bi Arusi achukuliwa nyumbani kwa wazazi wake

9.30 - 10.00 asubuhi: Safari kuelekea kanisani

10.00 - 10.30 asubuhi: Kufika kanisani na kujiandaa kwa ibaada

10.30 - 12.00 mchana: Ibaada ya Arusi

12.00 - 12.30 mchana: Kupiga picha

12.30 - 1.30 Mchana: kuelekea kwenye ukumbi.

1. -2.30 alasiri: Mlo na vinywaji

2. - 3.30 alasiri: Mawaidha:

3.30 - 4.30 jioni: Kutoa zawadi

4.30 - 5.00 jioni: Kukata keki

5.00 - 5.15 jioni: Kutoa shukrani

Ikumbukwe kuwa, uandishi wa ratiba hutegemea aina ya sherehe na muda uliotengwa.

Muda hurejelewa kwa kuzingatia utaratibu wa usomaji saa wa kimataifa.

**CALL AMOBI GROUP OF EXAMINERS @
0743 333 000 OR 0706 851 439 TO
ACQUIRE :**

